

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ В СИСТЕМІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ

Микола ГОЛОВКО

Одними з актуальних питань сучасної освіти є удосконалення організації освітніх систем, їх інтеграція, забезпечення якості освіти та управління нею. В умовах загальної глобалізації їх вирішення залежить від активної співпраці багатьох країн. Сьогодні на тлі потужних інтеграційних процесів різних сфер і галузей суспільного життя європейських країн та змін соціально-економічного характеру суттєво зростають вимоги до кваліфікованого працівника і, відповідно, до якості освітніх послуг, системи підготовки фахівців та системи освіти в цілому.

Сучасна вища освіта спрямовується на підготовку професіонала, мобільного на ринку праці, здатного до адаптації та якнайповнішої реалізації власного творчого потенціалу. Досягти цього можна через відповідні зміни в системі організації навчання: широке запровадження в освітнє середовище нових інформаційних технологій, відповідних методів і форм навчання, що на них базуються; створення модульних програм; розробку поліфункціональної системи спецкурсів, які максимально відповідають уподобанням і можливостям студентів, тощо.

Європейське співробітництво в забезпеченні якості підготовки висококваліфікованих та конкурентоспроможних фахівців розвинулося у формування загальноєвропейського освітнього простору. Важливим кроком до його створення стала Болонська конвенція, яка започаткувала процес інтеграції освітніх систем європейських країн. Одним з етапів його реалізації є адаптація освітніх систем країн Європи до єдиного стандарту.

Оскільки наша країна є активним учасником загальноєвропейських процесів і планує приєднатися до Болонської конвенції, актуальним є питання перспектив розвитку вітчизняної системи вищої освіти та її особливості в умовах реалізації положень декларації.

Особливості та перспективи входження України до єдиного європейського освітнього простору досліджувалися в наукових публікаціях і методичних виданнях. Стратегію участі країни в Болонському процесі окреслено у працях [3], [4]. Зокрема, визначено перспективи зближення освітніх систем європейських країн, головні принципи входження до

європейського простору вищої освіти, розроблено основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу [4].

Разом з тим, цікавим залишається питання специфіки адаптації вітчизняної системи вищої освіти до загальноєвропейського стандарту. Проаналізуємо основні положення Болонської декларації та можливі шляхи їх реалізації у практиці вітчизняних закладів освіти.

Пріоритети розвитку вітчизняної освітньої галузі визначено Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»). Серед стратегічних завдань реформування освіти виділено такі: виведення освіти в Україні на рівень розвинутих країн світу через реформування її концептуальних, структурних, організаційних засад, подолання монопольного становища держави в освітній галузі в результаті створення на рівноправній основі недержавних навчально-виховних закладів, глибока демократизація закладів освіти, формування багатоваріантної інвестиційної політики.

Програма визначає основні шляхи реформування освіти: запровадження в навчально-виховний процес сучасних педагогічних технологій та науково-методичних досліджень, відхід від авторитарної педагогіки, підвищення професійного й загальнокультурного рівня педагогічних кадрів, формування нових економічних основ системи освіти, реорганізація існуючих та створення навчально-виховних закладів нового покоління, регіональних центрів та експериментальних майданчиків для відпрацювання й відбору ефективних педагогічних інновацій та освітніх модулів, демократизація, децентралізація системи управління освітою, створення регіональних систем управління навчально-виховними закладами. Стратегічними завданнями міжнародного співробітництва у галузі освіти визначено: забезпечення процесу інтеграції України у світовий науковий, освітній та культурний простір, широку участь вітчизняної освітньої системи у світовому науковому й педагогічному житті, міжнародних та наукових контактах [1]. Таким чином, важливим завданням розбудови системи освіти є її входження до світового та європейського освітнього простору.

Ідеї інтеграції освітніх систем європейських країн з'явилися як результат формування європейського співтовариства, зростання вимог до професійної та соціальної мобільності кваліфікованих працівників, змін у структурі європейської економіки та кваліфікованої робочої сили.

Уперше ідея «Сучасна Європа – Європа знань» була сформульована у 1998 р., коли міністри освіти Франції, Німеччини, Великої Британії та Італії підписали в Сорбонні відповідну декларацію. Її продовженням і розвитком

стала Болонська конвенція, підписана в 1999 р. 29 країнами Європи, яка започаткувала Болонський процес – реформування та розвиток нормативно-правового й методичного забезпечення освітніх галузей європейських країн.

Основними положеннями Болонської декларації є:

- побудова Європейської зони вищої освіти як передумови розвитку мобільності громадян з можливістю їх працевлаштування;
- формування і зміцнення інтелектуального, культурного, соціального та науково-технічного потенціалу країн як складових Європи;
- посилення міжнародної конкурентоспроможності систем вищої освіти окремих країн та Європейської зони в цілому, підвищення їх престижності у світі;
- підвищення ролі університетів у розвитку загальнокультурних цінностей [4].

З метою досягнення цілей загальноєвропейського освітнього простору заплановано таке.

1. Введення дворівневого навчання у ВНЗ. Перший рівень (цикл) має тривати 3–4 роки і завершуватися отриманням студентами ступеня «бакалавр». Другий цикл тривалістю 1–2 роки передбачає отримання ступеня «магістр». Також передбачена можливість отримання ступеня «доктор» після завершення другого циклу навчання. При цьому термін навчання (1 і 2 цикли) триватиме 7–8 років.

2. У системах вищої освіти країн-учасниць Болонської декларації планується запровадити технологію Європейської кредитно-трансферної та акумулюючої системи (ЄКТАС). Передбачається введення уніфікованої системи обліку трудомісткості різних видів навчальної роботи студентів у кредитах.

3. Згідно з принципами Болонської конвенції контроль якості підготовки фахівців має здійснюватися, в першу чергу, шляхом об'єктивного оцінювання професійних умінь відповідно до стандартів транснаціональної освіти.

4. Результатом процесів модифікації освітнього середовища має стати зростання професійної та соціальної мобільності випускників ВНЗ у межах Європи.

5. За рахунок уніфікації процесу підготовки фахівців академічні ступені та кваліфікаційні рівні будуть єдиними для Європи і, таким чином, значно спроститься процес працевлаштування випускників ВНЗ за межами своєї країни.

6. Із запровадженням нововведень передбачається зростання привабливості європейської освіти та інтересу до вищої освіти в цілому.

Основними елементами ЄКТАС є: а) інформаційний пакет, який включає загальну інформацію про університет, назву напрямів, спеціальностей, спеціалізацій, результати роботи студента, форми та умови контролю, систему оцінювання, зміст навчальних дисциплін; б) угода між студентом та ВНЗ, що визначає напрям підготовки фахівця, освітньокваліфікаційний рівень, порядок і джерела фінансування; в) академічна довідка оцінювання знань студента з використанням залікових одиниць – кредитів.

Особливістю пропонованої системи є порівняння трудомісткості кредитів через індивідуальні досягнення студентами єдиних норм згідно з ЄКТАС на конкретних етапах виконання індивідуальних навчальних планів.

Нині учасниками Болонського процесу є 40 європейських країн. Україна планує приєднатися до Болонської конвенції у 2005 р. Упродовж 2003–2009 рр. заплановано провести експеримент у країнах-учасницях Болонського процесу з метою виявлення можливостей їх освітніх систем щодо входження до єдиного європейського освітнього простору.

З метою прискорення процесу інтеграції вітчизняної системи вищої освіти до загальноєвропейського освітнього простору у 2003/2004 н. р. проводився педагогічний експеримент щодо запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у ВНЗ III–IV рівнів акредитації, розробленої з урахуванням основних положень ЄКТАС.

Кредитно-модульна система навчання розробляється як модель організації навчального процесу з поєднанням модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць – залікових кредитів. У контексті цієї системи під модулем розуміють задокументовану завершену частину освітньо-професійної програми (навчальної дисципліни, практики, державної атестації), що реалізується через ті чи інші форми навчального процесу. Одиницею вимірювання навчального навантаження, потрібного для опанування змістових модулів за даної організації підготовки фахівців, є заліковий кредит.

Основною метою запровадження кредитно-модульної системи організації навчання є забезпечення студентам можливості навчатися за індивідуальними варіативними частинами освітньо-професійної програми, орієнтованої на конкретні практичні вимоги замовника спеціаліста з тієї чи іншої галузі, а також уподобання та здібності студента; створення умов для стимулювання майбутніх фахівців, які здобувають вищу освіту, та заохочення їх до якісної освіти; надання студентам можливості отримувати професійну кваліфікацію відповідно до вимог і потреб ринку праці.

Формування індивідуального навчального плану студента має здійснюватися на основі переліку змістових модулів відповідно до схеми підготовки фахівців даної кваліфікації. Навчальний план має бути виконаний студентом упродовж строку, який не перевищує граничний термін навчання, що встановлюється галузевими стандартами вищої освіти.

Індивідуальний план студента має включати обов'язкові (нормативні), тобто необхідні для досягнення освітньо-кваліфікаційної характеристики, та вибіркові змістові модулі. Вибіркові модулі забезпечуватимуть виконання варіативної частини освітньо-кваліфікаційної характеристики, а також спеціалізацію та поглиблену підготовку за напрямом майбутньої професійної діяльності.

Свій індивідуальний план студент може формувати під керівництвом куратора. При цьому передбачається можливість індивідуального вибору змістових модулів з дотриманням послідовності їх вивчення відповідно до схеми підготовки фахівця. Передбачається, що така система організації навчання даватиме можливість здійснювати перехід у межах споріднених напрямів підготовки. Ці напрями визначаються за базовими змістовими модулями, що становлять нормативну (обов'язкову) частину індивідуального навчального плану. Напрями можуть вважатися спорідненими, якщо існуючу різницю між обсягами змістових модулів студент може засвоїти, не виходячи за межі граничного терміну навчання.

Передбачається, що зарахування виконання змістових модулів індивідуального плану здійснюватиметься шляхом контролю якості освіти впродовж навчального року (не обов'язково у формі заліково-екзаменаційної сесії).

Оскільки в перспективі передбачається можливість переходу студентів у межах споріднених напрямів не лише в одній країні, а й продовження навчання в європейських навчальних закладах, необхідно забезпечити побудову системи навчання згідно з такими основними принципами:

- система оцінювання якості має бути стандартизованою та формалізованою;
- досягнення студентів зіставляються шляхом порівняльної трудомісткості кредитів – досягнень кожним студентом установлених ЄКТАС норм, що забезпечують академічну мобільність, державне та міжнародне визнання результатів освіти;
- декомпозиція змісту освіти й навчання на відносно самостійні за навчальним навантаженням студентів частини, які забезпечують накопичення заданої трудомісткості кредитів у межах індивідуального навчального плану та накопичення заданої для конкретної дисципліни

кількості кредитів (виконання всіх видів навчальної роботи згідно з програмами вивчення дисципліни);

- модульність передбачає таку організацію навчального процесу, за якої студент опановує змістові модулі через активну самостійну, творчу діяльність.

Навчальний процес планується реалізовувати з використанням усіх традиційних форм (лекції, семінари, практика, самостійна робота, консультації та ін.) і оцінюванням навчальних досягнень студента за рівнем виконання навчальних завдань. Оцінювання може здійснюватися за існуючою у ВНЗ системою (наприклад, 4- або 100-бальною) з переведенням результатів у шкалу ЄКТАС: відмінно (A), добре (B, C), задовільно (D, E), неадовільно з можливістю повторного складання (F, X), незадовільно з обов'язковим повторним курсом (F).

Розглядаючи особливості реалізації положень Болонської декларації, можемо зробити висновок, що вітчизняна система вищої освіти спроможна забезпечити підготовку фахівців відповідно до європейських стандартів. Водночас потребують доопрацювання Державний стандарт вищої освіти, галузеві стандарти, необхідним є приведення у відповідність до стандарту в ЄКТАС навчальних планів підготовки фахівців, запровадження кредитно-модульної системи навчання та стандартизованої системи оцінювання якості освіти, удосконалення нормативно-правової бази співробітництва університетів-партнерів та студентів.

На початковому етапі експеримент охоплюватиме вітчизняну систему вищої освіти, яка забезпечує професійну підготовку майбутніх фахівців, оскільки формування освітнього середовища передбачає, в першу чергу, стандартизацію вимог до організації навчального процесу у ВНЗ.

Оскільки студентами стають випускники загальноосвітніх навчальних закладів, то входження до загальноєвропейського освітнього простору зумовлюватиме потребу подальшого удосконалення й загальної середньої освіти.

Важливим кроком у цьому напрямі має стати профільне навчання учнів старшої школи, спрямоване не стільки на забезпечення молоді людини певною сумою знань, а й на формування складних умінь і якостей особистості, що виражатимуться у компетенції учня, яка базується на широкому колі знань, уміннях, якостях особистості та досвіді, набутих під час навчальної діяльності. Зокрема, однією з концептуальних засад навчання в 12-річній школі є його рівнева і профільна диференційованість. Якщо рівнева диференціація (основна школа) передбачає орієнтацію на чітко

визначені відповідні рівні засвоєння навчального матеріалу при сталому його обсязі, то в старшій школі передбачається глибока профільна (за змістом) диференціація, що дасть можливість найповніше враховувати індивідуальні особливості, здібності та вподобання учнів, які готуються до самостійного життя [2].

Система профільного навчання перебуває у стані розробки, відбувається розвиток змісту й організації навчання на основі діяльнісного підходу. Важливим результатом її реалізації має стати підготовка випускника загальноосвітньої школи – майбутнього студента ВНЗ до цілеспрямованої професійної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугайов О. І. Концепція фізичної освіти у 12-річній загальноосвітній школі (проект) // Фізика та астрономія в шк. – 2001. – № 6. – С. 6–13.
2. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
3. Журавський В. С., Згуровський М. З. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. – К.: Політехніка, 2003. – 200 с.
4. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу / Упоряд. М. Ф. Степко та ін. – Тернопіль: ТДПУ, 2003.